

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баенко К.В. Немецкое население Донецкой губернии по переписи 1923 г. // I региональная научно-практическая конференция «Донбасс: прошлое, настоящее, будущее». Тезисы докладов и сообщений. – Донецк, 1992. – С.39-42.
2. Биржакова Е.З., Войнова Л.А., Кутина Л.П. Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII в.: Языковые контакты и заимствования. – Л.: Наука, 1972.– 431 с.
3. Бражник Л.М. Графическое и фонографическое освоение немецких топонимов русским языком в XVIII в. // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк: Донеччина, 2002. – С. 79-90.
4. Дынгес А. А. Периодизация истории немецкого населения в Приазовье // I региональная научно-практическая конференция «Донбасс: прошлое, настоящее, будущее». Тезисы докладов и сообщений. – Донецк, 1992. – С.15-18.
5. Дынгес А.А. История немцев Украины с 1730 до 1917 гг.: Программа курса и избранная историография. – Донецк: Апекс, 2002. – 141 с.
6. Кам'янець В.М. Запозичення німецьких власних назв українською мовою// Проблеми слов'янської ономастики. – Ужгород: УжДУ, 1999. – С. 64-71.
7. Причерноморские немцы. Их вклад в развитие города Одессы и региона. 1803-1917: Библиографический указатель/Министерство образования Украины. Одесский государственный университет им. И.И.Мечникова/Ред.И.В.Шепельская. – Одесса: Астропринт, 1999. – 192 с.
8. Резник И.И. Национальные районы в Донбассе в 20-е годы // I региональная научно-практическая конференция «Донбасс: прошлое, настоящее, будущее». Тезисы докладов и сообщений. – Донецк, 1992. – С.36-39.
9. Рипецкая О.Ф. О методике и результатах синхронического изучения славянских реликтов в ойконимиконе ГДР // Перспективы развития славянской ономастики. – М.: Наука, 1980. – С.121-125.
10. Ясыба А.В. Словообразовательные особенности комонимов немецкого происхождения //Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк: Донеччина, 2002. – Вип. 8. – С. 217-227.
11. Ясыба А.В. Лексика немецкого происхождения в топонимии Северного Приазовья и Причерноморья //Немцы Приазовья и Причерноморья: история и современность (к 200-летию переселения): Материалы международной научной конференции, посвященной 200-летию переселения немцев в Приазовье и Причерноморье, 27-28 сентября 2003. – Донецк: Апекс, 2003. – С.185-192.
12. Ясыба А.В. Особливості адаптації комонімів німецького походження в українській мові //Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецк: Донеччина, 2004. – Вип. 9. – С. 119-133.

Надійшла до редакції 07.04.2009 р.

УДК 81'373.46

СТРУКТУРА ТЕРМІНІВ-ГАСТРОНІМІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

М.С. Симонець

Вивчення процесів формування термінологічної системи і поповнення її новими термінами має велике теоретичне і практичне значення. Теоретичні основи термінології були закладені ще в 30-ті роки ХХ ст. О.О. Реформатським, Г.О. Винокуром і розвинуті сучасними лінгвістами О.В. Суперанською, Т.Р. Кияком, В.П. Даниленко, Л.Ю. Буяною, Т.І. Панько, С.В. Гриньовим, Т.Х. Каде, В.М. Лейчиком та іншими. Дослідники відзнача-

ють, що велика кількість термінів проникає у загальнолітературний мовний фонд, впливаючи на лексичний склад загальнолітературного фонду, тому дослідження спеціальної лексики мають велике значення для розвитку мови у цілому [1, с.66]. При цьому увага фокусується на тому, що термін є втіленням концептуальної цілісності, оскільки один термін може позначати лише одне поняття [2, с.5]. Отже, термін трактується як слово, «покликане точно визначити спеціальне поняття, що реально існує чи виникає у процесі наукової творчості або практичної діяльності» [3, с.26], а також твориться за певними термінотворчими моделями і входить до понятійного простору певної галузі знань.

У мовознавчій літературі по-різному трактується співвідношення спеціальної й загальноновживаної лексики. Між словами загальноновживаної лексики і термінами не можна провести чіткої межі, адже практично будь-яке самостійне слово може увійти до розряду спеціальної лексики внаслідок його термінологізації. Таким чином, система термінів пов'язана із системою загальноновживаної лексики, проте повністю з нею не збігається, адже терміни утворюються не тільки внаслідок надання словам загальноновживаної мови спеціального значення, але й шляхом запозичень і штучного створення нових слів [2, с.8; 4, с.106].

Спеціальна лексика не протиставляється загальній, а входить до неї як одна з її частин: «крім центральної загальноновживаної сфери, літературна мова має численні «підмови», кожна з яких уживає лише незначна частина конкретного мовленнєвого колективу. До мікросистем, що постійно вводять у загальну мову нові поняття та їх виразники-терміни, належить фахове мовлення» [5, с.14]. Підтвердженням цьому є й деякі дефініції терміна й термінології, наприклад, визначення О.В. Суперанської: термін – це «...спеціально культивоване слово, придумане штучно чи взяте з природної мови» [6, с.74] та В.П. Даниленко: термінологія – це «самостійний функціональний різновид загальнолітературної мови, який традиційно називають мовою науки...» [7, с.8]. Коли загальнолітературне слово вживається в значенні терміна, «стара мовна оболонка загальноновживаного слова наповнюється новим, термінологічним змістом...» [8, с.7]. У цьому випадку термін зберігає, зовнішню форму слова, його звукову оболонку, проте розмежується з ним за змістом. Для слова характерна єдність звучання, змісту й іменованої речі; для терміна головним виявляється зміст, зв'язок із поняттям. Проте за лексичними й синтаксичними зв'язками термін сприймається як слово. У процесі термінологізації загальної лексики відбувається зміна або обмеження денотата. Термінові властива абстракція, незалежне функціонування в межах термінологічного поля, осмисленість внутрішньої форми, обмеженість чисельності. Термін представляє видові відношення й потребує дефініції.

Однак слід відзначити, що у сфері спеціального мовлення професійне просторіччя поширене навіть більше, ніж термінологічні одиниці [4, с.71]. Спільними рисами для термінології й професійної лексики є спеціалізація значення й утворення на цій основі специфічних лексико-семантичних систем, обмеження кількості користувачів цієї лексики і сфер уживання [9, с.10]. Професіоналізми є неофіційними, але загальноприйнятими серед спеціалістів розмовними термінами [10, с.7]. Проте дослідники відмежовують професіоналізми від термінів [2, с.148; 11, с.15]. «Межуючи одне з одним, терміни мають більш впорядкований та нормалізований характер, у той час як професіоналізми є напівофіційними лексичними одиницями, які вживаються в узькому колі фахівців, причому переважно в розмовній мові. Незважаючи на ці істотні відмінності, між цими двома сферами лексики існує безперервний взаємообмін, і професіоналізм може існувати також і як синонім терміна» [12, с.15].

«Для кулінарної лексики характерним є явище побутового вживання термінів, створення великої кількості «побутових професіоналізмів». Це пояснюється значною поширеністю такої лексики в щоденному спілкуванні: кулінарною лексикою ми користуємося мало не кожного дня, купуючи, готуючи й споживаючи їжу, напої, відвідуючи заклади громадського харчування. Тому вважаємо, що необхідним є вивчення не тільки власне наукових термінів, але й професіоналізмів, побутових термінів, деяких поширених діалектизмів.

Актуальність термінологічної проблематики весь час зростає, причому на перший план висувається зіставне вивчення терміносистем, оскільки воно допомагає глибше проникнути в суть специфіки кожної термінологічної системи. Застосування зіставного методу при вивченні одиниць різних мовних рівнів має певну традицію, що ґрунтується на працях В.Г. Гака, Ф.О. Циткіної, В.М. Лейчика, М. Докуліла, В. Скалічки та ін. Основою зіставного методу є системно-функціональне вивчення мови як органічного цілого. Підставою для порівняння при цьому є релевантні закономірності системи мови, що відкривають можливість поглибленого вивчення як внутрішньомовних явищ, так і міжмовних зв'язків. Інтерес сучасних дослідників (О.О. Тараненко, І.М. Кочан, М.П. Кочерган, В.М. Манакін, А.Е. Левицький), виявлений до зіставного вивчення мов, свідчить про його цінність і перспективність. Зіставлення різних мов дозволяє розкрити спільні риси і специфічні для кожної мови розбіжності у виборі лексичних, морфологічних та інших засобів для опису тих самих фактів мовної дійсності. Зіставне вивчення термінології різних структурних мов уможливує встановлення багатоаспектних, комплексних відношень між системами мов (на лексичному, семантичному і граматичному рівнях), виявлення характерних особливостей у термінологіях досліджуваних мов у цілому і класифікацію цих особливостей.

Слід зазначити, що кулінарна термінологія у зіставному аспекті залишається мало дослідженою. На відміну від інших сфер термінології, відомих лише спеціалістам, кулінарна лексика вживається в побутовому спілкуванні щодня, причому історія формування цього шару лексики сягає найдавніших часів. Назви рослин, тварин, напоїв, страв у кожній мові утворюються в числі найперших слів. Із тих часів кулінарна лексика безперервно змінюється, доповнюється, розширюється. На формування цієї групи термінології впливає велика кількість найрізноманітніших історичних, культурних та соціальних чинників. Основним джерелом формування досліджуваної термінології є загальнонародна мова. Загальнонародні слова з предметним значенням, поступово пристосовуючись і набуваючи дещо іншого семантичного навантаження під впливом екстралінгвістичних факторів, поповнювали кулінарну термінологію.

Дослідження термінів-гастрономів дозволяє нам виділити два їх генетичні різновиди: 1) терміни, що з'явилися у результаті використання наявних мовних одиниць (загальнолітературні, діалектні та просторічні слова, що вживаються як назви страв та назви харчових продуктів; терміни-запозичення); 2) терміни (слова і словосполучення), що виникли за допомогою засобів словотвору.

Комунікативна функція мови пов'язана з потребою в номінації реалій, яка за допомогою словотворчого механізму породжує похідні, вторинні утворення, що формують і постійно збагачують лексичний фонд словами різних частин мови, зв'язаних між собою словотворчо. Словотворення, як явище поліфункціональне, виконує декілька функцій, що перебувають між собою у відношеннях ієрархічної залежності: функцію породження похідних, функцію розбудови лексичного складу мови, функцію зв'язку між частинами мови і функцію класифікаційно-пізнавальної діяльності людини [13, с. 5].

Серед робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників, які зверталися до вивчення кулінарних термінів, слід відзначити дисертаційні дослідження О.О. Приймак, С.М. Руденко, Є.Д. Гоци, Д.Ю. Гулінова [14-17], а також монографії Д.С. Мгеладзе, М.П. Колесникова, В.В. Похльобкіна [18-19]. Системне дослідження словотвору кулінарної лексики в зіставному аспекті ще не здійснювалося, це й зумовило **актуальність** даного дослідження. Оскільки сфера спеціальної кулінарної лексики має великий обсяг, ми вибрали для аналізу 928 термінологічних одиниць (ТО) французької та 1165 ТО української мов. Французькі та українські терміни-гастрономи були дібрані із авторитетних лексикографічних джерел [20-23].

Успішне розв'язання проблем, пов'язаних з нормуванням і стандартизацією галузевих термінологій, не може здійснюватися без правильного розуміння закономірностей термінологічного словотвору – одного з основних способів номінації у сфері спеціальної лексики. Методика словотвірного аналізу, яка дає можливість розкрити закономірності утворення термінів, визначається загальними теоретичними положеннями дериватології, тому

що термінотворення базується на системі словотвору тієї чи іншої літературної мови. Словотворення є особливою системою засобів, яка є невід'ємним елементом структури кожної мови, тому воно має відношення до типологічної характеристики. Висвітлення процесу становлення системи термінів неможливе без виявлення основних способів побудови її інгредієнтів. Такі дослідники, як Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, вважають, що нові терміни творяться за загальними законами словотвору [2].

Основні способи творення термінів не відрізняються від способів деривації загальноживаної лексики. Однак термінологія має і власні словотвірні засоби. Оскільки терміни не тільки іменують поняття, але й відображають якоюсь мірою його зміст, то словотвірна структура для спеціальної лексики має особливе значення: використання одного дериваційного типу для утворення термінів одного класифікаційного ряду забезпечує побудову стрункої системи, у якій чітко простежуються відношення між термінами й легко створюються нові одиниці.

Для термінологічних номінацій суттєво, наскільки прозора їх внутрішня форма [24, с.24]. Слово – образотворчі засоби – стандартні частини словоскладання і афікси відіграють значну роль у створенні понятійної внутрішньої форми терміна, яка виступає засобом його професійної орієнтації [25, с.93]. Серед термінів зустрічаються всі структурні типи слів, які використовуються як конкретні словотворчі засоби для термінології, визначаються змінами у продуктивності тих чи інших засобів. У кожному термінологічному полі формуються свої словотворчі та словозмінні парадигми, неможливі в загальній лексиці чи в іншому полі [4, с.113].

Тому вивчення словотвірних засобів творення термінів з погляду їх продуктивності / непродуктивності, дослідження дериваційного потенціалу сучасних термінів, виявлення синтаксичних і парадигматичних відношень, і зв'язки термінів на різних рівнях є актуальним.

Виходячи з цього, нами зроблена спроба проаналізувати способи творення термінів-гастронімів у французькій та українській мовах. **Мета** даної статті – показати тенденції морфологічного термінотворення в обох мовах та схожість і розбіжність у структурах цих різноструктурних мов.

Слід зазначити, що словотвір (дериватологія) – відносно молода лінгвістична дисципліна. У французькій мові питанням словотвірної структури слова присвятили свої праці такі вчені, як А. Дарместетер, Ш. Баллі, Ф. Брюно, Н.М. Штейнберг, Ю.С. Степанов, Є.А. Халіфман, Г.С. Чинчлей та інші. Процеси словотворення в українській мові були предметом уваги Є.А. Карпіловської, Н.Ф. Клименко, І.І. Ковалика, С.О. Соколової та інших.

Універсальною рисою оформлення слів є морфемний склад структури мови. У мові існує обмежена кількість певних типів словотвірних моделей. Так, під «словотвірної моделлю» М.П. Кочерган розуміє схему творення слів у межах словотвірного типу, яка не впливає на їхню словотвірну семантику, але відрізняється морфологічними ознаками [26, с.14]. О.С. Кубрякова визначає «словотвірну модель» як загальну схему побудови похідних слів, яка зумовлює структуру похідних слів або слугує зразком для створення нових словникових одиниць [27, с.64]. Аналізуючи різні думки лінгвістів про поняття словотвірної структури слова та її визначення, беремо за основу визначення, запропоноване М.Д. Степановою: «...словотвірна модель – це стабільна структура, яка має лексико-категорійне значення і здатна наповнюватися різним лексичним матеріалом» [28, с. 149]. Дослідниця під моделлю розуміє те, що традиційно вважається словотвірним типом.

Для вивчення «техніки» словотворення як одиниці зіставлення може слугувати спосіб словотворення. На думку З.А. Харитончик, початковим етапом зіставного словотвірного аналізу має бути визначення подібностей і відмінностей у способах словотвору і наборі дериваційних засобів у зіставлюваних мовах, тобто встановлення того, наскільки розвинутими чи нерозвинутими в тій чи іншій мові є афіксація, словоскладання, конверсія та інші способи словотворення з наступним порівнянням інвентарю дериваційних засобів з їхніми багатогранними відношеннями і моделей в середині кожного способу [29, с.112]. Саме в такий спосіб проводилися до цього часу зіставні дослідження й описи словотвору.

Існує декілька визначень «способів словотворення». На наш погляд, найадекватнішим є визначення І.І. Ковалика: «Під лінгвістичним поняттям «способи словотвору» розуміються структурно різні шляхи й прийоми творення нових слів у результаті використання всіх наявних у даній мові словотворчих ресурсів. Способи словотворення – це комплексна система використання різних структурних словотворчих засобів, утворення дериватем на всіх етапах розвитку мови» [30, с.58]. М.П. Кочерган пропонує дві основні класифікації способів словотворення: а) за лексико-граматичним характером словотвірної бази та словотвірних засобів (ресурсів) вона називається традиційною; б) за видом словотвірних формантів, точніше – за основними компонентами словотвірних формантів. Існує також практика поділяти всі способи словотворення на морфологічні й неморфологічні [26, с.145].

На думку О.С. Кубрякової, словотворення в кожній мові формується, існує і функціонує як сфера моделювання мотивованих найменувань. Специфіка кожної окремої мови полягає в поширеності одного і відносно нерозвиненості іншого способу словотворення [31, с. 38].

Простежимо своєрідність способів словотворення в кулінарній термінології двох різноструктурних мов – французькій та українській. Слід відзначити, що морфологічна (чи словотворча) номінація властива даній терміносистемі, як і терміносистемі будь-якої галузі знання, що включає терміни-слова, утворені за допомогою словотворчих засобів від загальноживаних слів досліджуваних мов. Як засвідчує аналіз матеріалу, і у французькій, і в українській гастрономічній терміносистемі до 30% складають прості (непохідні) слова. Згідно з нашими статистичними підрахунками похідні слова налічують у французькій мові 652 лексичні одиниці (70%), а в українській мові – 780 одиниць (67%). Похідне слово – один з номінативних засобів мови, який виразно відображає хід класифікаційно-пізнавальної діяльності людей. Похідне слово характеризується розчленованою структурою, яка складається з семантично значущих компонентів, воно є результатом роботи свідомості по впорядкуванню мовними засобами зв'язків і відносин між предметами [32, с.144].

Морфологічна деривація в досліджуваній кулінарній терміносистемі представлена афіксальним типом (суфіксальним, префіксальним, суфіксально-префіксальним), словоскладанням (редуплікацією), основоскладанням, абрєвіацією (усіченням) та морфолого-синтаксичним типом. Кількісна характеристика структурних термінів-гастрономів представлена в таблиці 1.

Таблиця 1. Кількісна порівняльна характеристика структурних типів кулінарних термінів у французькій та українській мовах.

№	Структурні типи кулінарних термінів	Французька мова		Українська мова	
		Кількість одиниць	%	Кількість одиниць	%
1.	Непохідні (прості)	276	29,7	385	33
2.	Афіксальні	567	61,2	737	63,3
2.1	Суфіксальні	550	59,3	654	56,03
2.2	Префіксальні	11	1,2	20	1,8
2.3	Префіксально-суфіксальні	6	0,7	62	5,3
2.4	Префіксально-постфіксальні	–	–	1	0,09
3.	Складні	78	8,4	35	3
3.1	Словоскладання	43	4,6	4	0,34
3.2	Основоскладання	35	3,8	31	2,7
4.	Абрєвіація (усічення)	5	0,5	–	–
5.	Конверсія	2	0,2	8	0,07
	Усього	928	100	1165	100

Кількісний аналіз досліджуваних одиниць виявив, що кулінарні назви у французькій та українській мовах розподіляються за структурними типами нерівномірно. Наявність у терміносистемі «Гастрономія» в обох досліджуваних мовах лексичних одиниць загальнолітературної мови (непохідні слова) є підтвердженням тези про активне функціонування загальноновживаної лексики у терміносистемах унаслідок наявності в них прозорої внутрішньої форми й асоціативної доступності, що полегшує сприйняття подібних термінів. Наприклад, франц. мова – *tarte, tomate, pomme*; укр. мова – *хліб, м'ясо, суп*. Досить активним засобом творення простих термінів є семантичне калькування, оскільки для термінологічних найменувань використовуються лексичні ресурси іншої мови. Семантичне калькування є процесом запозичення значень слів у мові-донорі. Наприклад, франц.: *whisky* (англ.), *carne* (італ.), *hure* (нім.); укр.: *суфле, барбекю, рагу*.

Найпродуктивнішим способом творення нових лексичних одиниць в обох досліджуваних мовах є афіксація, зокрема суфіксація: 550 ТО (59,3%) французької та 654 ТО (56%) української мови, утворені за допомогою приєднання певного суфікса до іменної ад'єктивної та дієслівної основи. Словотворчий суфікс може бути послідовно визначений як частина нового члена опозиції, що залишається після вилучення словотворчої основи [33, с.107]. Вивчення суфікса, як морфем правої деривації, дозволяє констатувати, що суфікс виконує певні функції: 1) лексико-граматичну функцію, що дозволяє суфіксальному деривату переходити в інший лексико-граматичний клас, оскільки суфікси пов'язані з певною частиною мови; існують субстантивні, ад'єктивні, дієслівні суфікси [34, с.24]; 2) функція угруповання виявляється у здатності суфіксальних дериватів до класифікації за семантичними ознаками [34, с.70; 35, с.91-92]; 3) предикативна функція, яка реалізується завдяки здатності суфікса утворювати суб'єктно-об'єктні відносини між твірною основою і похідним словом [34, с.25; 36, с.18]. У термінологічній системі суфікси – це матеріальні класифікатори спеціальних семантичних категорій. Кожна термінологія, при цьому, демонструє свої чітко визначені тенденції, які виявляються у регулярній передачі однотипних понять за допомогою однотипних термінотворчих засобів через однотипні моделі. Тому при вивченні суфіксального потенціалу термінотворення враховуються продуктивність суфікса, його семантична завантаженість і валентні можливості.

Не можна не звернути увагу на той факт, що вживання емоційно-оцінних суфіксів у морфологічній системі дає можливість відчутти різноманіття та багатство слів кожної мови. В.Г. Гак зазначав, що експресивно забарвлена лексика звичайно виділяється на фоні нейтральної. Мова не може залишатися поза сферою емоцій [37, с.121]. Ш. Баллі підкреслював, що емоційне забарвлення витікає із символічної значущості виразних фактів і їх здатності викликати уявлення про середовище, в якому їх вживання найбільш природно [38, с.48]. До найважливіх типів таких середовищ він відносив письменне і розмовне мовлення, художню мову, а також і наукову мову, до якої належить і термінологічна субмова. Тому словотворення за допомогою оцінних суфіксів відіграє значну роль і має не останнє значення для формування національної мовної картини.

У результаті аналізу суфіксальних дериватів серед кулінарних термінів у досліджуваних мовах було встановлено, що суфіксальний інвентар французької термінологічної системи містить 56 субстантивних, 20 ад'єктивних та 4 дієслівних суфіксів, у той час як в українській мові зустрічаємо 38 субстантивних, 16 ад'єктивних, 5 дієслівних суфіксів. Варто підкреслити, що такий великий список суфіксів зумовлений специфікою досліджуваної терміносистеми „Гастрономія”.

За значенням суфіксальні моделі можна поділити на: а) суфікси із збірним та одиничним значенням: *-age-*; *-ин-*, *-ан-*, *-н(я)*, *-яч-*; б) суфікси суб'єктивної оцінки (зменшена – збільшена ознака, негативна – позитивна оцінка): *-elet-* (*-elette-*), *-quette-*, *-et-* (*-ette-*), *-ard-*; *-к-*, *-еньк-* (*-оньк-*), *-ен-*, *-ищ-*, *-як-*, *-ечк-*, *-ок-*; в) суфікси з конкретно-предметним значенням: *-ier-*, *-in-*, *-té-*; *-ник-*, *-ик-*, *-іvk-*; д) суфікси з абстрактним значенням: *-он-*, *-ole-*, *-que-*, *-é(-ée-)*; *-ин-*, *-ен-*, *-ят-*.

За структурно-семантичними ознаками проаналізовані морфемі поділяються на

п'ять груп: *прості* (-in-, -é-, -on-, -к-, -ок-, -н-, -т-); *складені* (-ille-, -ette-, -ечк-, -очк-, -нин-, -енин-); *складні* (-illon-, -elette-, -ям-+ин-, -а-+ник-, -оч-+к-); *питомі* (-ade-, -aille-, -in-, -еня-, -ник-, -ов-(-ев-), -иц(е)); *запозичені* (-eau-, -ique-, -ад-, -ція-).

Слід наголосити, що всі суфікси за кількістю дериватів можна умовно розподілити на дві групи: *продуктивні* (від 15% до 9%) та *малопродуктивні* (від 5% до 0,01%). Продуктивність субстантивних суфіксів у французькій терміносистемі «Гастрономія» подана у таблиці 2.

Таблиця 2. Продуктивність субстантивних суфіксів у французькій терміносистемі «Гастрономія»

Суфікс	Значення	Приклад	Кількість	%
-on-	абстрактне	macaron 'мигдальне печиво'	69	15
-et(-ette-)	зменшена ознака	poulet 'курча'	53	11,6
-in-	конкретно-предметне	sucrin 'сорт дині'	41	9
-eau-	зменшена ознака	gâteau 'солодкий пиріг'	23	5
-ill-	зменшена ознака	nouille 'лапша'	22	4,8
-é(-ée)	абстрактне	poiré 'грушівка' bouchée 'пиріжок'	20	4,4
-ier-	конкретно-предметне	languier 'копчений свинячий язик'	20	4,4
-el(-elle)	конкретно-предметне	quenelle 'фрикаделька'	19	2,6
-ad(e)	абстрактне	marmelade 'мармелад'	16	3,5
-ot(-otte-)	зменшена ознака	cafiot 'кава'	16	3,5
-age-	сукупність предметів	barbotage 'юшка'	16	3,5
-ard-	зневажлива оцінка	pinard 'погане вино'	11	2,5
-ure-	процес	farçissure 'начинка'	10	2,2
Інші			128	28
Усього			457	100

Дані таблиці 2 свідчать, що найбільш продуктивними є такі суфікси: **-on-** (69 одиниць); **-et(-ette-)** (53 одиниці) та **-in-** (41 одиниця). Найменш продуктивними виявилися суфікси: **-at-** (8 ТО): *cedrat* 'цитрон'; **-que-** (5 ТО): *barbaque* 'м'ясо'; **-elet(-elette-)** (2 ТО): *tartelette* 'невеличке тістечко'; **-er-** (2 ТО): *gougère* 'пиріг з сиром'; **-ais-** (2 ТО): *panais* 'пастернак'; **-il(-ille-)** (1 ТО): *fenouil* 'кріп';

Із цієї таблиці ми бачимо, що французькі емоційні суфікси (**-et(-ette-)**; **-eau-**; **-ill-**; **-ot(-otte-)**; **-ard-** та інші) складають до 30% від загальної кількості субстантивних суфіксів. Зменшена або збільшена ознака предмета (в нашому випадку – кулінарні назви) створює приємне чи неприємне враження, яке викликається розмірами харчового продукту або його якістю. З іншого боку, можна відзначити, що деякі суфікси (наприклад, **-erie-**, **-ée-**, **-age-**, **-ade-**), які не є за своєю сутністю оцінними, створюють безліч слів із зневажливим значенням переважно в розмовній мові. Наприклад, *sucrierie* – 'солодощі'; *pâtée* – 'їжа, харчі'; *barbotage* – 'бовтанка, пійло'; *poivrade* – 'соус з перцем'.

Значну роль у французькому термінотворенні відіграють греко-латинські елементи, що підтверджуються прикладами субстантивних та ад'єктивних досліджуваних термінів. Наприклад: **-tum** > **-iss** (*bitutum* > *boisson* 'напій'); **-us** > **-eau** (*agnus* > *agneau* 'ягня'); **-um** > **-age** (*formaticum* > *fromage* 'сир'); **-cus** > **-que** (*frigorificus* > *frigorifique* 'охолоджений'); **-os** > **-an** (*phasianos* > *faisan* 'фазан') та інші.

Особливістю субстантивних французьких дериватів є утворення кулінарних термінів за допомогою двох суфіксів, останній з яких має відтінок демінутивності. Було зафіксовано 16 таких суфіксальних моделей, наприклад: **-ais-+on-** (*salaison* 'солонина риба'); **-on-+eau-** (*saumo-*

peau ‘мальок сьомги’); **-ell+-on-** (*cannelloni* ‘тістечко-трубочка’) та інші. Це морфологічне явище свідчить про високу суфіксальну термінотворчу спроможність французької мови.

Найпродуктивнішими ад’єктивними суфіксами (всього 93 одиниці) у досліджуваній французькій терміносистемі, за допомогою яких творяться нові терміни від іменників і прикметників, є такі суфікси: **-é(e)** (41 ТО), **-eux(-euse)** (15 ТО), **-que** (7 ТО), **-air** (5 ТО). Наприклад, *glacé* ‘холодний’; *liquoreux, -se* ‘солодкий’; *aromatique* ‘ароматичний’; *vinaire* ‘винний’. Вербальна суфіксація належить до найменш продуктивної, ніж субстантивна та ад’єктивна у даній терміносистемі, як і у будь-якій галузі знання. У французькій мові було зафіксовано 4 суфікси (**-iser, -isser, -queter, -iller**), за допомогою яких від іменників були утворені термінологічні деривати. Наприклад, *aromatiser* ‘ароматизувати’, *pâtisser* ‘пекти тістечка’, *becqueter* ‘їсти маленькими шматочками’ (кльовати), *s’enquiller* ‘їсти ненаситно’. За семантичними ознаками ці суфіксальні моделі є носіями процесу, а дві останні моделі характеризуються ще й пейоративним відтінком, що свідчить про їх додаткову експресивно-оцінну інформацію. У цілому суфіксальний спосіб є найбільш продуктивним у французькій мові, що підтверджує тезу Ш. Баллі про продуктивність суфіксації як різновиду афіксації [39, с.52].

Для словотвірної системи української мови характерні елементи гніздування. Похідні слова утворюються за допомогою продуктивних суфіксів і мають формально-зумовлену семантичну будову, яка представлена в таблиці 3.

Таблиця 3. Продуктивність субстантивних суфіксів в українській терміносистемі «Гастрономія»

Суфікс	Значення	Приклад	Кількість	%
-к-	зменшено-пестливе	котлетка	141	27
-ин-	1. збірність значення 2. одиничність	1. яловичина 2. ягодина	62	12
-ок-	зменшено-пестливе	горішок	38	7,4
-очк-(-ечк-)	зменшено-пестливе	наливочка вершечки	34	6,6
-ник-	конкретно-предметне	сметанник	31	6
-ик-	зменшено-пестливе	салатик	26	5
-ець-	зменшено-пестливе	гарбузець	22	4,4
-иц-	негативна оцінка	квашиця	19	3,8
-а-(-я-)	1. збірність 2. зменшено-пестливе	1. ягіддя 2. карася	19	3,8
-івк-	конкретно-предметне	айвівка	18	3,6
-чик-	зменшено-пестливе	батончик	15	2,9
-еньк- (-оньк-)	зменшено-пестливе	грушенька, сметано- нька	12	2,4
-ен-	зменшено-пестливе	хлібня	11	2,2
Інші			66	12,9
Усього			514	100

Отже, арсенал субстантивних суфіксів в українській мові значно багатший, ніж у французькій (514 ТО – 457 ТО відповідно). До того ж в українській мові широко представлені суфікси суб’єктивної оцінки, що є специфічною рисою української мови. При аналізі українського словотворення привертають увагу такі морфемні варіювання в кулінарних термінах, де емоційна маркованість лексем виражається в певному наборі морфем. За своєю семантикою вони поділяються на дві групи: 1) суфікси здрібності і

позитивної оцінки, що складають 71,2% – 366 одиниць (наприклад, **-к-**, **-ок-**, **-ник-**, **-очк-(-ечк-)**, **-ець-**, **-оньк-(-еньк-)**, **-ин-**), які і виявилися найбільш продуктивними; 2) суфікси для вираження негативної суб'єктивної оцінки та із значенням збільшеної ознаки, вони складають 6,8% – 35 одиниць (наприклад, **-юг-**, **-ськ-**, **-ище-**, **-ух-**, **-ук-**, **-як-**) і є найменш продуктивними. Інші 113 одиниць (22% від загальної кількості субстантивних суфіксальних моделей) мають такі семантичні ознаки як одиничність, збірність, якість та опрідметнена дія.

Серед прикметників-дериватів також поширені суфікси суб'єктивної оцінки, які мають якісне значення. Наприклад, *'кисленький'*, *'солонуватий'*, *'кислючий'*. Найбільш продуктивними ад'єктивними суфіксальними моделями можна вважати такі: **-н-** (*'грибний'*), **-ов-** (*'гороховий'*), **-ев-** (*'грушевий'*), **-ач-(-яч-)** (*'крячачий'*, *'свинячий'*). До найменш продуктивних ад'єктивних суфіксів відносяться: **-юч-**, **-яв-**, **-еч-**, **-яж-**, **-к-**, **-он-**, **-уват-**. Усього нами зафіксовано 331 ТО серед ад'єктивних суфіксальних моделей, що складає 28,4% від загальної кількості досліджуваної лексики.

Що стосується дієслівних суфіксальних моделей, то нами було виявлено 5 таких прикладів із семантикою процесу (дії): **-ити-** (*'солити'*), **-увати-** (*'ароматизувати'*), **-ати-** (*'кислішати'*), **-іти-** (*'кисліти'*), **-овіти-** (*'буряковіти'*).

Проте слід зазначити, що для українського суфіксального словотвору характерне використання омонімічних суфіксів, коли один афікс використовується для утворення дериватів із різним семантичним значенням. Наприклад, суфікс **-ин-** має два значення: а) «одиничність предмета» – *'ягодина'*, *'мигдалина'*; б) «м'ясо названої тварини» – *'баранина'*, *'осетрина'*. Також було зафіксовано декілька випадків вживання: 1) складених (конструйованих) суфіксів (наприклад, **-ян-+к-** *'кров'янка'*); 2) афіксів із значенням вторинної підсиленої демінутивності (наприклад, **-ин-+к-** *'мигдалинка'*, **-еч-+ок-** *'тірїжечок'*, **-оньк-** *'сливонька'*). Не можна не звернути увагу на здатність українських кулінарних термінів до творення синонімічних словотвірних дублетів. Наприклад, *'сметана'* – *'сметанка'* – *'сметанонька'*; *'хліб'* – *'хлібець'* – *'хлібень'*. Усі названі вище суфіксальні одиниці є проявом динаміки, розвитку та руху української суфіксальної підсистеми.

Загалом афіксальний тип налічує 567 ТО французької та 737 ТО української мови, що складає відповідно 61,2% та 63,3%. Таким чином, для синтетичної української мови вказаний спосіб словотвору є більш типовим, ніж для аналітичної французької.

Щодо інших афіксальних способів творення термінів-гастрономів у досліджуваних мовах (префіксальний, префіксально-суфіксальний, префіксально-постфіксальний), то вони, за винятком префіксально-суфіксального типу в українській мові, є низько продуктивними або зовсім відсутніми (наприклад, префіксально-постфіксальний у французькій мові). Щодо префіксально-суфіксального способу, то він є високоактивним при термінотворенні українських кулінарних назв (62 ТО – 5,3%) і представлений різноманітними префіксами та суфіксами. Наприклад, *'налисник'*, *'наливка'*, *'перекусник'*; *'підкислений'*, *'переквашаний'*, *'піджарений'*. Для французької мови такий спосіб творення термінів є нетиповим, оскільки він представлений усього шістьма одиницями (0,7%), притаманний дієсловом. Наприклад, *epfariner* 'посипати мукою', *empréssurer* 'заквашувати'. Один приклад префіксально-постфіксального типу був зафіксований тільки в українській мові – *'доквашуватися'*.

Цікавим виявляється кількісне порівняння складних кулінарних термінів у досліджуваних мовах. Традиційно в мовознавстві осново-і словоскладання вирізняють як окремі самостійні рівноправні способи творення, в ході використання яких утворюються складні слова [5, с.62]. Словоскладання більш характерне для аналітичної французької мови (43 ТО – 4,6%), ніж для синтетичної української мови, яка нараховує тільки 4 ТО (0,34%). Французькі гастрономічні терміни – складні слова переважно утворюються за такими моделями (всього 11 моделей): N_1+N_2 – *chou-rave* 'ріпа', A_1+A_2 – *chaud-froid* 'залівне з дичини', $A+N$ – *rouge-barbet* 'риба', $N+A$ – *mont-blanc* 'тістечко'. У той час як в українській мові зазначається лише одна модель N_1+N_2 – *хліб-сіль*, *гоголь-моголь*, яка у сучасному українському мовознавстві відноситься до редуплікації як різновиду словоскладання.

Основоскладання – поєднання основ за допомогою сполучно голосних, унаслідок якого постають композити, – є продуктивним способом творення нових найменувань в обох досліджуваних мовах: франц. – 35 ТО (3,8%), укр. – 31 ТО (2,7%). Це спосіб словотвірної номінації представлений у французькій мові 11 моделями, найбільш продуктивні з яких: N_1+N_2 – *betterave* ‘буряк’, $V+N$ – *salicoque* ‘креветка’, $N+A$ – *saindoux* ‘топлене свиняче сало’. А в українській мові визначився інтерфіксальний тип основоскладання в чотирьох продуктивних моделях із шести зафіксованих: $N+N$ – ‘*лавровишня*’, $N+A$ – ‘*хлібобулочний*’, $A+Prt$ – ‘*свіжоспечений*’, $A+A$ – ‘*чорносливовий*’. Ці кількісні дані підтверджують сучасну тенденцію розвитку французького словотворення про поступовий перехід морфологічного складання до синтетичного або від основоскладання до словоскладання [40, с.85]. А для синтетичної української мови складні терміни менш уживані, ніж ті, що утворилися афіксальним способом.

Як один із менш продуктивних способів утворення кулінарних термінів слід виділити абрєвіацію (усічення). Як правило, це кінцеве скорочення, яке було виявлено тільки у французькій мові і представлено чотирма прикладами, що складає 0,5% від загальної кількості. Наприклад, *farcir* (V) > *farce* (N), *frigorigique* (A) > *frigo* (N), *muscus* (N) > *musc* (N), *bouillir* (V) > *bouilli* (N).

Шляхом конверсії (морфолого-синтаксичний тип) утворені 8 лексем в українській мові (0,7%) – це перехід дієприкметників в прикметники (наприклад, ‘*печений*’, ‘*сушений*’), а у французькій мові було зафіксовано всього 2 одиниці (0,2%) – *porter* (V) > *porter* (N) (‘носити’ > ‘сорт пива’), *jaune* (A) > *jaune* (N) (‘жовтий’ > ‘жовток’).

Таким чином, словотвір, виявляючи однакові закономірності на рівні класів слів і відрізняючись на рівні конкретних лексичних одиниць, такою ж мірою, як процеси семантичної деривації, бере участь у створенні тої своєрідної мовної картини світу, яка виявляється у зіставному дослідженні лексичних систем мов. Розглянувши морфологічне термінотворення у французькій та українській мовах, можна зробити висновок, що в них не відзначаються значні розбіжності в типології морфем та використанні словотворчих моделей. Це засвідчує про типологічну близькість цих терміносистем на словотворчому рівні.

Основним джерелом формування досліджуваної термінології є загальнонародна мова. У цілому до 30% вибірки в обох мовах є непохідні (прості) лексичні одиниці.

Процес утворення похідних кулінарних термінів відбувається відповідно до основних механізмів словотворення в українській і французькій мовах. Досліджувані терміни-гастроіми розподіляються за структурними типами нерівномірно. Найпродуктивнішим способом даного термінотворення в обох досліджуваних мовах є афіксація (зокрема суфіксація). Друге місце за активністю побудови кулінарних термінів посідає осново-та словоскладання. Французька мова багатша на складні слова. Найменш активними способами творення лексичних одиниць досліджуваної терміносистеми є абрєвіація, яка зовсім не притаманна українській мові, та конверсія. Афіксальні кулінарні терміни в обох мовах утворюються, окрім суфіксального, також префіксальним та префіксально-суфіксальним способами. При цьому префіксально-суфіксальний спосіб більш характерний для української мови, ніж для французької. Префіксально-постфіксальний спосіб творення представлений усього однією одиницею і тільки в українській мові.

При аналізі зіставлюваного словотворення привертають увагу в обох досліджуваних мовах суфікси суб’єктивної оцінки, які надають кулінарним назвам емоційно-експресивне забарвлення. Демінутивність належить до універсально-типологічних явищ, оскільки в самій людській природі закладена потреба висловлювати власну емоційну оцінку. Морфологія слів відображає певні особливості національного характеру. В українській мові переважає кількість зменшено-пестливих суфіксів, що відповідає українському менталітету.

Відмінності в продуктивності та виборі тих чи інших засобів словотворення в досліджуваних мовах пояснюється французьким аналітизмом внутрішніх засобів номіна-

ції та синтетичною структурою української мови. Отже, у формуванні мовної картини світу беруть участь всі засоби мови, у тому числі і морфологічні.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена анализу структурной организации кулинарных терминов в украинском и французском языках, выявлению универсальных и отличительных черт исследуемой лексики, сравнительной характеристике количественных соотношений различных структурных типов терминов-гастронимов, выявлению продуктивности того или иного словообразовательного типа.

Ключевые слова: термин, кулинарный термин, термин-гастроним, словообразовательный тип.

SUMMARY

The article focuses on the peculiarities of structural organization of food terms in Ukrainian and French, or revealing universal and distinctive word-formative features of the vocabulary under consideration, on comparative analysis of quantitative representation of different structural types in two languages.

Key words: term, food term, word-forming type.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Казарина С.Г. Типологические исследования в терминоведении / С.Г. Казарина // Философские науки. – 1988. – №2. – С.66-74.
2. Панько Т.І. Українське термінознавство: підручник для вузів / Т.Г. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
3. Левит З.Н. Лексикология французского языка / З.Н. Левит. – М.: Высшая школа, 1979. – С.26.
4. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
5. Панько Т.І. Концептосфера термінологічної розбудови української мови // Мовознавство. – 1994. – №1. – С.14-21.
6. Суперанская А.В. Терминология и номенклатура // Проблематика определений терминов в словарях разных типов / А.В. Суперанская.– Л.: Наука, 1976.– С.73-83.
7. Даниленко В.П. Русская терминология / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 247 с.
8. Белова М.Э. Лексико-семантический способ образования терминов / М.Э.Белова, В.И. Колюхов, О.Е. Павловская // Русский язык в национальной школе. – 1987. – №2. – С.7-12.
9. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения: учебное пособие / Т.Р. Кияк.– К.: УМК ВО, 1989.– 104 с.
10. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и её лексикографическое описание / З.И. Комарова. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 156 с.
11. Д'яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько.– К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
12. Там само. – С.15.
13. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: навч. посібник / В.О. Горпинич. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
14. Приймак О.О. Відономастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики): дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Приймак Олена Олександрівна. – Х., 2002. – 251 с.
15. Руденко С.М. Закономірності та особливості термінотворення у підмові громадського харчування (на матеріалі української терміносистеми «Змішані напої»): дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Руденко Світлана Миколаївна. – К., 2000. – 183 с.
16. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Гоца Еріка Дюлівна. – Ужгород, 2001. – 466 с.

17. Гулинов Д.Ю. Национальная специфика французской лингвокультурной сферы «Гастрономия» (переводческий аспект): дис... канд. филол. наук: 10.02.20 / Гулинов Дмитрий Юрьевич. – Волгоград, 2004. – 193 с.
18. Мгеладзе Д.С. Слова топонимического происхождения (топонимы) в русском языке / Д.С. Мгеладзе, Н.П. Колесников. – Тбилиси: ТГУ, 1965. – 207 с.
19. Похльобкін В.В. Українська кухня / В.В. Похльобкін; [пер. з рос. М.В. Стрілецька]. – М.: Харчова промисловість, 1978. – 187 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. В.Т. Бусел та ін.]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
21. Чапленко Н. Українські назви з куховарства й харчування / Н. Чапленко. – Нью-Йорк, 1980. – 113 с.
22. Новый французско-русский словарь [уклад. В.Г. Гак, К.А. Ганшина]. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2007. – 1161 с.
23. Le Nouveau Petit Robert // Dictionnaire alphabétique de la langue française. – Paris, 2007. – 2552 p.
24. Буянова Л.Ю. Термин как единица логоса / Л.Ю. Буянова. – Краснодар: Куб ГУ, 2002. – С.5-24.
25. Гринёв С.В. Введение в терминологическую лексикографию / МГУ им. М.В. Ломоносова, Филол. фак. / С.В. Гринёв. – М.: Б. и., 1986. – С.93.
26. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М.П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – С.144-145.
27. Кубрякова Е.С. Словообразование и другие сферы языковой системы в структуре номинативного акта // Словообразование в его отношениях к другим сферам языка / Е.С. Кубрякова. – Innsbruck, 2000. – 256 с.
28. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка) / М.Д. Степанова. – М.: Высшая школа, 1968. – С.149.
29. Харитончик З.А. О некоторых путях сопоставительного изучения словообразовательных систем // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков / З.А. Харитончик. – М.: Наука, 1987. – С.111-116.
30. Ковалик І.І. Вчення про словотвір / І.І. Ковалик. – Львів.: Вид-во Львівського ун-та, 1961. – Вип.2. – 83 с.
31. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова – М.: Языки слав. культуры, 2004. – 560 с.
32. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник / М.П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.144.
33. Степанов Ю.С. Структура французского языка / Ю.С. Степанов. – М.: Высш. шк., 1965. – 321 с.
34. Штейнберг Н.М. Аффиксальные словообразования во французском языке: суффиксация и префиксация / Н.М. Штейнберг. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 203 с.
35. Каде Т.Х. Словообразовательный потенциал суффиксальных типов русских существительных / Т.Х. Каде. – Майкоп: Адыг. республик. изд-во, 1993. – С.91-92.
36. Клименко Н.Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська. – К.: Укр НДПСК, 1998. – С.18.
37. Гак В.Г. Беседы о французском слове. Из сравнительной лексикологии французского и русского языков / В.Г. Гак. – 2-е изд., дополненное. – М.: Эдиториал УРСС, 2006. – 336 с.
38. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С.48.
39. Там само. – С.52.
40. Халифман Э.А. Словообразование в современном французском языке / Э.А. Халифман, Т.С. Макеева, О.В. Раевская. – М.: Высш. шк., 1983. – 127 с.

Надійшла до редакції 25.03.2005 р.